

En Bättre Matchning: PM för pilotstudien för pedagogiska yrken med fokus på lärare

Sammanfattning och resultat för fortsatt diskussion av den gemensamma pilotstudien som lärosäten, kommuner och regionalt utvecklingsansvariga i Stockholm-Mälardalen genomfört under hösten/vintern 2020-2021

Bakgrund

Det storregionala samarbetet En Bättre Matchning består av regionalt utvecklingsansvariga från de åtta länen Stockholm, Uppsala, Västmanland, Örebro, Södermanland, Östergötland, Gävleborg och Dalarna. Arbetet leds av en politisk styrgrupp med politiker från de åtta regionerna med ansvar för regionalt utvecklingsarbete.

En Bättre Matchning arbetar för att stärka dialogen med högskolor och universitet i frågor gällande strategisk kompetensförsörjning. Arbetet har inledningsvis fokuserat på de tre utbildningsområdena IT/Data, samhällsbyggare och pedagogiska yrken. Föreliggande pilotstudie avser pedagogiska yrken med fokus på lärare. Syftet är att genomföra en analys av inom vilka områden ett storregionalt samarbete kan bidra till en stärkt lärarförsörjning.

Under hösten 2020 genomfördes två större möten med regionala och kommunala företrädare samt lärosäten, för att komma fram till vilka områden ett storregionalt samarbete bör fokusera på. Under arbetsmötena beslutades det att pilotstudien bör fokusera på lärarutbildningsformer för att nå nya målgrupper, närmare bestämt arbetsintegrerad lärarutbildning, kompletterande pedagogisk utbildning samt lärarutbildning på distans och vid lärcentrum. Därtill formulerades ett antal initiala hypoteser.

Under december 2020 till inledningen av januari 2021 genomfördes en datainsamling avseende behov, rekrytering och utbildning av lärare i Stockholm-Mälardalenregionen. Därtill genomfördes intervjuer med kommunala representanter (skolchefer och ansvariga politiker) i syfte att ytterligare fördjupa behovsbilden och därmed förknippade utmaningar.

Resultatet, som sammanställts dels i ett powerpointunderlag, dels i denna promemoria, klargör de övergripande utmaningarna i Stockholm-Mälardalenregionens lärarförsörjning, utbildningsutbudet, rörligheten efter avslutade studier, i vilken grad alternativa utbildningsformer bidrar till att lösa behoven, det ömsesidiga beroendet mellan länen och behovet av storregional samverkan.

Resultatet har förankrats genom diskussioner inom den arbetsgrupp av tjänstepersoner som följt arbetet samt genom ytterligare två stormöten med berörda regioner, kommuner och lärosäten under januari-februari 2021.

Övergripande utmaningar

De pedagogiska yrkena omfattade ca 80 000 heltidstjänster i Stockholm-Mälardalenregionen år 2018, enligt Skolverkets data – ca 21 500 i förskola och fritidshem, 38 000 i grundskola inklusive förskoleklass, 16 500 i gymnasieskola och kommunal vuxenutbildning samt 4 000 speciallärar- och specialpedagogtjänster.

Det årliga rekryteringsbehovet 2019-2028 uppgår till ca 5 000 nya lärare per år enligt Skolverkets prognos, motsvarande sex procent av befintliga heltidstjänster per år. Behovet ligger procentuellt på ungefär samma nivå i de olika länen, men skiljer sig mellan utbildningsnivåer och -inriktningar. Störst är behovet, relativt sett, av yrkeslärare samt av lärare till förskola och grundskolans årskurs 7-9. Detta gäller i samtliga län, med

små variationer. En ambition att öka andelen behöriga lärare i förskola och fritidshem späder därtill ytterligare på behoven inom dessa områden.

År 2019 antogs 6 376 studenter till de olika lärarutbildningarna i Stockholm-Mälardalsregionen. Ställt i relation till ett årligt behov av ca 5 000 nya lärare förefaller det med god marginal täcka behoven. Sett till den historiska genomströmningen kan emellertid endast ca 4 200 (65 %) förväntas fullfölja sin utbildning. För att möta behoven skulle genomströmningen i genomsnitt behöva öka till 75-80 %, men varierar starkt mellan inriktningar. Genomströmningen är särskilt låg bland ämneslärare (46 %) och grundskollärare (63 %), medan de som utbildar sig till förskollärare fullföljer i högre grad (73 %) och speciallärare i mycket hög grad (95 %).

Kompetensförsörjningen är i hög grad storregional, även om merparten (62 %) av de yrkesaktiva, behöriga lärarna är utbildade i samma län som de arbetar i. Omkring en fjärdedel har utbildat sig i ett annat län i Stockholm-Mälardalsregionen och 14 % i övriga landet. Här skiljer det sig emellertid mellan länen, beroende på historisk tillgång till lärarutbildning. Framför allt har Västmanland och Södermanland en högre andel lärare som utbildat sig i övriga Stockholm-Mälardalsregionen (52 resp. 82 %).

Det skiljer sig också mellan olika inriktningar, där ämnes- och yrkeslärare i högre grad (26 resp. 31 %) rekryteras storregionalt än lärare till förskole och fritidshem samt grundskola (20 % vardera). De mer nischade inriktningar för skolans senare stadier kräver med andra ord ett större rekryteringsområde än de mer grundläggande inriktningarna för skolans tidiga stadier, som i högre grad försörjs inom länen.

Utbudet av lärarutbildning i Stockholm-Mälardalsregionen är heltäckande, men till stor del regionaliserat utifrån länsvisa arbetsmarknader. Lärarutbildning med avseende på förskola, grundskola och ämneslärare finns i samtliga län och en majoritet (67 %) av de utbildade arbetar kvar i länet tre år efter avslutade studier. Värde dras dock upp av lärosäten i Stockholms län som i huvudsak utbildar för det egna länet, medan lärosäten i övriga län i högre grad utbildar för en storregional men även nationell arbetsmarknad. Exempelvis arbetar mer än 40 % av de utbildade i Uppsala län och Dalarna i övriga Stockholm-Mälardalsregionen tre år efter avslutad utbildning.

Mer nischad lärarutbildning, såsom till grundlärare fritidshem, speciallärare och folkhögskollärare, finns på färre ställen i Stockholm-Mälardalsregionen och den sistnämnda bara vid ett lärosäte. Samtliga inriktningar ges dock även som distansutbildning av ett eller flera lärosäten, vilket ger en större tillgänglighet till utbildningarna.

Baserat på de intervjuer som gjorts finns som regel en stor vana och inarbetade rutiner/avtal bland kommuner att samverka med lärosäten kring lärarutbildning. Samverkan sker främst med närliggande lärosäten – i det egna länet eller i grannlän. Stora kommuner samverkar lättare än mindre, som kan ha svårare få till samverkansavtal. Det är också vanligt med mellankommunal samverkan i regionala samverkansgrupper vad gäller lärarutbildning.

Kommunerna menar att det behöver fokuseras mer på att få fler att fullfölja utbildningen, dvs öka genomströmningen. Det räcker inte med att öka antalet utbildningsplatser och hjälper inte att skylla på elevunderlaget. Lärosätena kan bidra genom att locka till sig "rätt" studenter och göra vad man kan under utbildningen för att få dem att stanna kvar.

Att erbjuda extra stöd vid behov är en möjlighet som lyfts, liksom att man behöver bli bättre på att identifiera och anpassa sig till behoven. Framför allt inom vilka områden det saknas kompetens, men också vad som förväntas av en lärare i klassrummet och bättre förbereda studenterna inför det. Att utveckla och modernisera utbildningen, genom digitala verktyg men också genom att bättre synka teori och praktik, ses som angeläget.

Kommunerna menar också att aktörerna behöver bli bättre på att stötta varandra i det här arbetet. Samverka mer, ge och ta sinsemellan och utifrån ett större perspektiv se vilket behov som finns. De stora kommunerna skulle på ett tydligare sätt kunna ta på sig ledartröjan och därigenom hjälpa de mindre. Det kan också vara till fördel om man samverkar mer och arbetar på ett liknande sätt mellan de olika lärosätena. Kanske erbjuda ett större utbud än idag, men inte ha huvudansvar för allt?

Övergripande slutsatser i sammanfattning

- Stockholm-Mälardalen har stora behov att rekrytera nya lärare under 2020-talet. Detta gäller i samtliga län och framför allt yrkeslärare samt lärare till förskola, fritidshem och grundskolans årskurs 7-9.
- Stockholm-Mälardalen är totalt sett välförsörjd på utbildningsplatser inom lärarutbildning, både inom grundutbildning och kompletterande utbildning, men en låg genomströmning gör att för få kommer ut på arbetsmarknaden.
- Lärosätena kan bidra genom att locka till sig "rätt" studenter och göra vad man kan under utbildningen för att få dem att stanna kvar, t ex genom extra stöd.
- Kompetensförsörjningen har sin bas i en länsvis arbetsmarknad, men en betydande del av lärarna rekryteras i ett storregionalt sammanhang.
- Ämnes- och yrkeslärare rekryteras i högre grad storregionalt än lärare till förskole, fritidshem och grundskola
- Lärosäten i Stockholms län utbildar i huvudsak för det egna länet, medan lärosäten i övriga län i högre grad utbildar för en storregional, men även nationell, arbetsmarknad
- Storregional samverkan är nödvändig för att tillgodose behoven. Detta gäller inte minst ämnes- och yrkeslärare samt mer nischad lärarutbildning.

Kompletterande utbildning och breddad rekrytering

Utöver grundutbildning erbjuds flera kompletterande utbildningar till läraryrket. Yrkeslärarutbildning erbjuds i Linköping och Stockholm och är en lärarutbildning för gymnasium/vuxenutbildning för de som redan har mycket goda yrkeskunskaper. Kompletterande pedagogisk utbildning (KPU) erbjuds av lärosäten i samtliga län och gör det möjligt för de som redan har akademiska meriter att bli lärare i årskurs 7 – 9 eller gymnasieskolan. Vidareutbildning av lärare (VAL¹) erbjuds av lärosäten i Dalarna, Stockholm och Linköping och inriktar sig på de som arbetar som lärare i grundskola, gymnasieskola eller motsvarande vuxenutbildning, men saknar lärarexamen. Utländska lärares vidareutbildning (ULV) erbjuds av lärosäten i Stockholm, Örebro och Linköping och kompletterar en utländsk lärarexamen alternativt en generell examen i ett svenskt skolämne så att man kan arbeta som behörig lärare i Sverige.

¹ VAL-projektet är en nationell satsning som pågår till år 2030, med sista ansökning till ht 2026

De kompletterande utbildningarna domineras i Stockholm-Mälardalen av ca 400 antagna till VAL, knappt 240 antagna till KPU samt ca 170 antagna till ULV och 140 till yrkeslärarutbildning år 2019. Detta kan jämföras med ca 1 000 antagna vardera till grundutbildningen av förskollärare resp. grundskollärare, 730 till ämneslärare och 320 till speciallärare. Volymmässigt står de kompletterande utbildningarna för ca 15% av de antagna till lärarutbildningen 2019 och är således att betrakta som ett komplement till grundutbildningen, dvs löser inte problemen med en låg genomströmning inom denna.

De kompletterande utbildningarna möjliggör en breddad rekrytering, exempelvis med avseende på ålder och erfarenhet och har som regel en betydligt högre genomströmning än grundutbildningarna. Framför allt KPU (84 %) och yrkeslärare (80 %) medan VAL/ULV ligger lägre (73 %). De bidrar således till en högre effektivitet i utbildningen av lärare. Validering av befintlig kompetens är dock en förutsättning för att inleda denna typ av studier, men tillvägagångssättet skiljer sig mellan lärosäten och det brister i både former och incitament för att få till en effektiv hantering. Det kan också noteras att KPU inte finns för grundskolelärare, utan bara ämneslärare. Detta har i pilotstudien lyfts som ett möjligt utvecklingsområde, då KPU sannolikt skulle kunna fungera bra även för grundskolelärare. Detta ingår dock som förslag i de förändringar i lärarutbildningen som nu är på remiss, med svarstid till april.

Det finns även goda möjligheter att utbilda sig till lärare på distans i Stockholm-Mälardalen. Distansutbildning står för strax under 10 procent av de som utbildar sig till lärare vid lärosäten i regionen. Lärarutbildning ges även i begränsad omfattning med studieort vid lokalt lärcentrum, såsom Nyköping i samverkan med Karlstads universitet, Hudiksvall i samverkan med Högskolan i Gävle.

Distansutbildning har en något lägre genomströmning än vad utbildning vid campus har och bidrar således inte till att öka effektiviteten, men erfarenhetsmässigt till att bredda rekryteringen med avseende på ålder, familjesituation, föräldrars studiebakgrund samt invandrarbakgrund. Detsamma gäller utbildning vid lokala lärcentrum, som därtill kan göra att fler fullföljer då de i uppföljningar har ungefär samma genomströmning som lärosätenas campus.²

Att många saknar möjlighet att åka till ett lärosäte, att distansutbildning inte fungerar för alla och att genomströmningen kan stärkas är argument för fler utbildningsplatser vid lokala lärcentrum. Kommunerna menar att när det gäller grundläggande yrken som lärare och förskolelärare är det viktigt att det finns utbildningar i regionen. Universitets-/högskolestäderna har en stor fördel i att lärosätet finns på orten. Andra behöver få samma fördel genom distansutbildning/lärcentrum. Att anordna utbildning via lärcentrum kräver dock sina särskilda förutsättningar och former och här finns utrymme för ett ökat storregionalt utbyte och lärande.

Slutsatser i sammanfattning

- De kompletterande utbildningarna är viktiga och bra komplement till grundutbildningen av lärare.
- Valideringen av reell kompetens för behörighet behöver vidareutvecklas vad gäller former och incitament att validera. Detta skulle ge en mer effektiv och rättssäker hantering samt möjliggöra för fler att utbilda sig till lärare.

² UKÄ 2017, Distansutbildning i svensk högskola. Redovisning av ett regeringsuppdrag.

- KPU finns inte för grundskolelärare, utan bara ämneslärare. Möjligt utvecklingsområde, då KPU skulle kunna fungera bra även för grundskolelärare. Detta ingår dock som förslag i de förändringar i lärarutbildningen som nu är på remiss, med svarstid till april.
- När det gäller grundläggande utbildningar som förskole- och grundskolelärare är det viktigt att det finns utbildningar i regionen. Universitets-/högskolestäderna har en stor fördel i att lärosätet finns på orten. Andra behöver få samma fördel genom distansutbildning och lärcentrum.
- Att anordna utbildning via lokalt lärcentrum kräver sina särskilda förutsättningar och former. Här finns utrymme för ett ökat storregionalt utbyte och lärande.

Arbetsintegrerad och verksamhetsförlagd utbildning

Arbetsintegrerad lärarutbildning finns på en rad lärosäten/orter runt om i landet och erbjuds i Stockholm-Mälardalen för närvarande i samverkan med Högskolan Dalarna, Mälardalens högskola, Södertörns högskola, Högskolan i Gävle, Linköpings universitet och Uppsala universitet. Därtill samverkar Sydnärkes utbildningsförbund med Karlstads universitet, då Örebro universitet ännu inte erbjuder arbetsintegrerad lärarutbildning. Studieförmen innebär att man varvar jobb med studier under särskilda anställningsformer som ofta bygger på att lärosätet har avtal med kommuner. Studenten anställs som lärare i skolan samtidigt som hen antas till utbildningen. Vanligtvis innebär det 50 procent arbete och 75 procent studier.

En majoritet av de intervjuade kommunerna har avtal för arbetsintegrerad lärarutbildning och då vanligtvis med den regionala högskolan/universitetet. Konceptet upplevs som ett win-win när det fungerar som bäst. Studenten lär sig genom att kombinera arbete och studier, vilket är bra. Uppfattningen är att man är väldigt nöjd med dem på skolorna, tycker att de håller hög kvalitet och så blir de kvar i yrket då de vet vad de handlar om. Det anses kunna öka attraktionskraften så att fler vill bli lärare totalt sett, men det finns även en rättvisaspekt/avundsjuka kring att vissa får sin utbildning betald medan andra får finansiera den själv.

Det handlar dock om relativt få individer som erbjuds arbetsintegrerad utbildning, inte minst på grund av att det är resurskrävande. Upplägget kostar kommunen ca 300 000 kronor per år och individ, vilket begränsar intresset. Staten har gått in med pengar till lärosäten, inte till kommunerna. Om detta ska bli långsiktigt uthålligt menar man att även kommunerna behöver få ekonomiskt stöd.

Det upplevs därtill som ett problem att kommunen inte "får vara med och välja" vilken person som antas till studieförmen. Exempelvis att den kommunen vill rekrytera inte kommer in på lärarutbildningen eller att de som kommer in inte är attraktiva för kommunen att anställa. Här menar flera kommuner att med ansvaret att betala ut en lön borde följa en möjlighet att ha mer att säga till om i rekryteringsprocessen, som dock styrs av högskoleförordningen. I första hand vill man ha folk som är intresserade av att fortsätta jobba i kommunen, där sannolikheten ökar om de redan bor/jobbar i kommunen. Gärna ha möjlighet att kunna peka ut "talanger" för vidareutbildning, utan att behöva initiera uppdragsutbildning.

Det framförs även att man behöver se över arbetsbelastningen i den arbetsintegrerade lärarutbildningen – att det kan bli övermäktigt med 50 procent arbete och 75 procent studier. Någon menar därtill att utbildningen sker för lite på distans. Att det blir för mycket transporter och dötid som gör det svårt att få ihop ett vanligt liv och ta både arbetsuppgifterna och studierna på ett seriös vis. Att den verksamhetsförlagda delen i den arbetsintegrerade utbildningen inte får göras på den skola där man är anställd ställer också till en del bekymmer.

De intervjuade kommunerna är annars överlag nöjda eller mycket nöjda med samarbetet med lärosätena kring den verksamhetsförlagda delen av lärarutbildningen generellt och skulle i flera fall gärna ta emot fler. De är vana att arbeta med VFU och ser det som en viktig rekryteringsbas. Viss konkurrens råder dock, där de mindre kommunerna/skolorna kan ha svårt att hävda sig och också är mer begränsade i hur många de kan ta emot.

Det anses viktigt att studenterna får se vad man möter i klassrummen tidigt i utbildningen, där första VFU:n kan vara en brysk ögonöppnare och skrämja bort en del. Det finns utrymme att bättre förbereda dem på det, där det förs fram att det är mycket ämnesteorier och inte så mycket pedagogik, didaktik och lärandemiljöer osv. i utbildningen. Det upplevs finnas ett behov av att stötta mer i samband med VFU samt av att prioritera tid för handledning. Att arbeta mer med uppföljning/utvärdering av VFU anses också viktigt och att det åligger lärosätena som utbildningsanordnare att handha detta.

Det noteras att det skiljer sig mellan lärosäten i system, former för avtal, ersättning (kan skilja sig så mycket som 8000 för en elev och 2000 för en annan) och hur återkoppling sker mellan lärosätet och ansvarig VFU handledare. Detta upplevs emellertid inte som ett stort problem av majoriteten, men det finns de som tycker det är jobbigt/orättvist och att det bör finnas en diskussion kring detta regionalt/storregionalt. En samordning av arbetssätt skulle kunna vara till fördel, där det även kan finnas skäl att se över VFU perioderna. Varje lärosäte vill att deras förstaårsstudenter ska ut tidigt och då blir det trångt. Samordning vore bra, liksom en variation i perioderna när studenter skickas ut så de kan vara med om olika saker i skolan under olika perioder. Detta skulle också underlätta för kommunerna/skolorna att ta emot fler.

Slutsatser i sammanfattning

- Arbetsintegrerad utbildning är ett bra men kostsamt upplägg för kommunerna att utbilda lärare. Det behövs en ökad kunskap om studieformen och en utveckling vad gäller finansiering för att det ska vara långsiktigt uthålligt.
- Samverkan mellan kommuner och lärosäten kring den verksamhetsförlagda utbildningen fungerar överlag bra och anses viktig. Dock finns utrymme till förbättring vad gäller utbildningens innehåll och uppföljning samt en ökad samordning vad gäller ersättning och perioder.

Prioriterade områden för storregional samverkan

Med utgångspunkt i de slutsatser som förs fram i pilotstudien och genomförda workshops, har fem områden identifierats som intressanta för fortsatt storregional samverkan i syfte att stärka lärarförsörjningen i Stockholm-Mälardalsregionen:

1. Ökad kunskap om de storregionala kompetensbehoven
2. Vidareutveckling av stöd till "nya" målgrupper av studenter
3. Stärkta förutsättningar att erbjuda arbetsintegrerad lärarutbildning
4. Stärkta förutsättningar för validering vid kompletterande utbildning
5. Stärkta förutsättningar för lärarutbildning vid lokala lärcentrum

Efter behandling i arbetsgruppen³ har dessa reducerats till de tre förstnämnda. Frågan om validering pausas i avvaktan på statens hantering av Valideringsdelegationens arbete, medan frågan om lärcentrum inte anses ha den storregionala dimension som eftersträvas. Förslag till prioriterade områden för fortsatt storregional samverkan, inriktningsmål och exempel på aktiviteter beskrivs i tabellen nedan.

Förslag inriktningsmål för storregionalt samarbete kring lärarförsörjningen	Exempel på storregionala aktiviteter kopplat till inriktningsmålet
1. Öka kunskapen om hur det storregionala kompetensbehovet av lärare ser ut i syfte att stärka förutsättningarna för ett anpassat utbildningsutbud	Kartläggning av vilken typ av lärare (ex kopplat till ämne och skolform) som utbildas i olika delar av Stockholm-Mälardalsregionen idag, samt vilka luckor som finns
	Storregionalt dialogmöte med lärosäten, kommuner och regioner kring den upplevda matchningen mellan utbud och efterfrågan på lärare inom olika ämnen och skolformer
2. Vidareutveckla stödet till "nya" målgrupper av studenter i syfte att öka genomströmningen	Storregionalt erfarenhetsutbyte kring goda exempel på stöd till nya målgrupper, ex basår och skrivstöd
	Kartläggning av vilka grupper av studenter som hoppar av lärarutbildningar idag, när detta sker under utbildningen samt vad avhoppet beror på
3. Stärk förutsättningarna att erbjuda arbetsintegrerad lärarutbildning i syfte att öka omfattningen på denna utbildning	Nationellt påverkansarbete för att öka den statliga ersättningen till kommuner för arbetsintegrerad utbildning
	Storregionalt erfarenhetsutbyte kring goda exempel på hur kommuner och lärosäten samverkat på ett bra sätt kring arbetsintegrerad lärarutbildning

³ Arbetsgruppen består av analytiker och strateger från fem av de åtta regionerna som utgör samarbetet En Bättre Matchning samt sakkunnig från SKR